

УДК 343.98:349.6

С.О. КНИЖЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: криміналістична профілактика, екологічні злочини

Згідно зі статтею 23 КПК України, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, є обов'язком слідчого. Ці причини та обставини встановлюються поряд з елементами доказування (ст.64 КПК України), а діяльність слідчого щодо їх виявлення та усунення має процесуальний характер (ст.ст.23-1, 97 КПК України). Водночас криміналістична профілактика екологічних злочинів не вичерпується тільки виявленням причин та умов, що сприяють вчиненню таких злочинів. Тому за мету цієї роботи обрано визначення основних напрямків криміналістичної профілактичної екологічних злочинів. Її новизна полягає у розробці основних напрямків профілактичної діяльності слідчого при розслідуванні екологічних злочинів.

Аналіз поглядів щодо обґрунтованості віднесення до предмета криміналістики питань профілактики підтверджує необхідність розвитку вчення про криміналістичну профілактику злочинів. Крім того, ми підтримуємо точку зору тих авторів (Г.А. Матусовський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші), які вважають, що криміналістичну профілактику злочинів необхідно розглядати в методиці розслідування як окремий, заключний її структурний елемент. Як правильно зазначав В. Шевчук, методика розслідування окремих видів злочинів є підґрунтям для розробки криміналістичних прийомів запобігання злочинам і фактично визначає рамки профілактичної роботи слідчого у розслідуваних справах з урахуванням слідчих ситуацій

профілактичного характеру, які складаються під час розслідування конкретних злочинів [1, с.180].

Одним із напрямків криміналістичної профілактики є встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину. У криміналістичній літературі до причин вчинення злочину відносять такі фактори, які викликають у певної особи інтереси і мотиви для його вчинення. Вони складають суб'єктивні фактори, які пов'язані з особливостями особи злочинця [2, с.63-64]. Аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення злочину. Причини екологічних злочинів пов'язані з психологічними та соціальними особливостями злочинця. До них слід віднести:

- правовий нігілізм;
- низький рівень екологічної культури;
- прагнення окремих осіб до нехтування екологічними нормативами заради досягнення зростання виробництва та отримання прибутку інші.

Встановлення умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину, як правильно відзначає А.Ф. Волобуєв, пов'язане з вивченням зовнішніх обставин його вчинення. Ці обставини поділяються на конкретну життєву криміногенну ситуацію та загальну ситуацію, що склалася в суспільстві на час вчинення злочину [3, с.344].

Враховуючи специфіку вчинення екологічних злочинів, до суб'єктивних умов їх вчинення ми відносимо такі фактори:

- слабка виховна робота з особами, відповідальними за дотримання екологічних нормативів;
- негативне ставлення службових осіб і рядових працівників до дотримання природоохоронного законодавства та спеціальних нормативів;
- необізнаність службових осіб і рядових працівників зі своїми обов'язками у галузі

природоохоронного законодавства. На наш погляд, заслуговує на увагу точка зору Т. Сліпченко, згідно з якою для запобігання екологічним злочинам пов'язаним із виробництвом, пропонується запровадити спеціальну еколого-правову підготовку [4, с.71];

– недоліки в діяльності контролюючих і правоохоронних органів, які своєчасно не виявляють або не реагують на екологічні правопорушення. Ці недоліки пов'язані з некомпетентністю працівників зазначених структур або їх недбалим ставленням до своїх службових обов'язків;

– корумпованість державних природоохоронних органів. Зауважимо, що актуальною проблемою профілактики вказаних екологічних злочинів є запобігання корупції серед працівників державних природоохоронних органів. Нерідко службові особи державних природоохоронних органів стають учасниками злочинів або приховують діяльність злочинців.

До об'єктивних умов, що сприяють вчиненню екологічних злочинів, можна віднести такі фактори, які безпосередньо не залежать від свідомості і волі населення:

– недосконалість чинного законодавства (велика кількість бланкетних норм, невідповідність між різними правовими актами та нормами, відсутність механізму їх реалізації тощо). Державні органи (в тому числі місцеві органи виконавчої влади), ухвалюючи ті чи інші рішення, рідко узгоджують їх з природоохоронними органами. Прийняття таких рішень без попередньої екологічної експертизи вже саме по собі є порушенням чинного законодавства. Зокрема, статті цих актів досить часто мають протиправний характер. Як наслідок розгортається хаотичне будівництво підприємств, приватних будинків, руйнується природно-заповідний фонд. На думку вчених, українське законодавство в регулюванні суспільних відносин орієнтоване здебільшого на усунення негативних наслідків господарської діяльності, а не на запобігання їм, що не виправдано ні з екологічної, ні з економічної точок зору [5, с.525];

– розвиток ринкових відносин, коли окремі представники бізнесу зневажають екологічні вимоги (більшість підприємців занижують обсяги виробництва і як наслідок – обсяги викидів та скидів у навколишнє природне середовище). Крім того, дешевизна природних ресурсів визначає їх інтенсивну експлуатацію з метою отримання якомога більшого прибутку в максимально короткий строк;

– прорахунки у політиці соціального захисту (втративши легальні джерела існування у результаті економічних реформ, певна частина населення знайшла вихід у браконьєрській діяльності). Так, набуло широкого поширення незаконне полювання, незаконна порубка лісу тощо;

– низький рівень взаємодії правоохоронних та природоохоронних органів щодо спільного запобігання, припинення та розслідування злочинів;

– недооцінка суспільної небезпеки екологічних правопорушень;

– недосконалість системи державних органів спеціального управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, їх малоефективна діяльність;

– недоліки у застосуванні кримінального законодавства. Зокрема, непоодинокими є факти призначення м'яких мір покарання злісним порушникам, не в усіх необхідних випадках конфіскуються знаряддя злочину та відшкодовуються заподіяні збитки;

– недосконалість сучасних технологій виробництва (відсутність безвідходного виробництва тощо).

Наведені суб'єктивні і об'єктивні фактори переплітаються між собою і впливають один на одного, створюючи сприятливі умови для екологічної злочинності.

Усунення умов вчинення екологічних злочинів є складною проблемою і вимагає здійснення цілого комплексу економічних, соціальних, організаційних та виховних заходів у масштабах певного регіону чи країни в цілому. Роль слідчого у розв'язанні цієї проблеми полягає у чіткому визначенні та-

ких умов у кожному конкретному випадку й відображенні їх у матеріалах кримінальної справи.

У криміналістичній літературі визначено, що усунення обставин, які сприяють злочинам, може провадитися в різних формах: внесення подання, виступ з інформацією про результати розслідування кримінальної справи на зборах трудового колективу організації, підприємства; виступ по радіо, телебаченню; опублікування статті у пресі й т.д. [6, с.178].

Відзначимо, що ефективно виявити недоліки природоохоронної діяльності, правильно оцінити їх та намітити заходи з усунення цих недоліків у багатьох випадках неможливо без залучення до розслідування фахівців відповідних профілів. Форми їх залучення різноманітні. Так, одним із дійових засобів виявлення обставин, що сприяють вчиненню екологічних злочинів та розробки заходів, спрямованих на їх усунення, є експертиза (експертно-криміналістична профілактика). Виявлення зазначених обставин може складати як певну частину завдання, поставленого перед експертом, так і бути самостійним предметом спеціального експертного дослідження [7, с.381].

Згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством, експерту надається можливість виявляти ініціативу та вказувати на обставини, що мають значення для справи (ст.200 КПК України), з приводу яких йому не були поставлені питання. До таких обставин відносяться й ті, що сприяли вчиненню злочину.

Основною формою усунення обставин, які сприяють екологічним злочинам є внесення подання у порядку ст.23-1 КПК України. Проте аналіз вивчення внесених слідчим подань про вжиття заходів для усунення причин та умов, що сприяли екологічного злочину свідчить, що багато з них містять недоліки. Одним із них є те, що нерідко слідчі не виявляють причини вчинення злочину, обмежуючись лише викладенням обставин його вчинення та пропозицією обговорити в

трудовому колективі поведінку обвинуваченого.

Своєчасне внесення подання має важливе значення для вживання заходів реагування по усуненню причин і умов, що сприяють екологічним злочинам. При вирішенні питання про час внесення подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину необхідно виходити з матеріалів розслідуваної справи і вчасно усувати обставини, що сприяють екологічним злочинам. Наприклад, якщо на початковому етапі розслідування встановлено, що незаконне видобування вугілля вчиняється в результаті неналежної консервації ліквідованих шахт, то важливе значення має внесення подання про вжиття заходів для усунення вищевказаного на даному етапі розслідування. Тому по досліджуваній категорії справ з метою припинення екологічних злочинів і їхнього недопущення доцільно вносити подання негайно після виявлення умов і обставин, що створюють сприятливу обстановку для таких злочинів.

З врахуванням специфіки вчинення екологічних злочинів вважаємо, що слідчому належить вносити подання керівнику підприємства, організації, де мало місце порушення природоохоронних норм; керівникам структурних підрозділів природоохоронних органів; представникам місцевих органів самоврядування.

Зазначимо, що одним із дієвих заходів криміналістичної профілактики екологічних злочинів є виявлення та розкриття вчинених злочинів. Так, слід погодитися з Т.В. Аверяною, Р.С. Белкіним, Ю.Г. Кожуховим, О.Р. Росинською, які вказали, на те, що таким шляхом припиняється злочинна діяльність не тільки конкретних осіб, але й забезпечується невідворотність покарання [8, с.964]. Лише вкажемо на той факт, що латентність екологічних злочинів за даними кримінологів становить 95 % [9, с.315];

Перспективою подальших досліджень криміналістичної профілактики екологічних злочинів є виявлення та розробка особливос-

тей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, визначення комплексу профілактичних заходів у кожній визначеній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук В. Криміналістична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми // Вісник акад. правових наук України. –2002. –№ 2. –С.173-180.
2. Волобуєв А.Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва // Вісник Ун-ту внутр. справ. –2000. –№ 12. –Ч.1. –С.62-69.
3. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. –Харків, 2001. –427 с.
4. Сліпченко Т. Організаційно-правові питання забезпечення екологічної безпеки на

виробництві // Право України. –2002. –№ 5. –С.68-72.

5. Криминология: Учебник /Под общ. ред. А.И. Долговой. –М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА, 1999. –784 с.
6. Корж В.П. Проблемы расследования и предупреждения хищений в промышленном строительстве: Дисс... канд. юрид. наук. 12.00.09. –М., 1985. –206 с.
7. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. –Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. –412 с.
8. Криминалистика: Учебник /Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. /Под ред. Р.С. Белкина. –М.: Изд-во НОРМА-ИНФРА, 1999. –990 с.
9. Курс криминології: Підручник: У 2-х кн. /Під ред. О.М. Джужі. –К.: Юрінком Інтер, 2001. –Кн.2: Особлива частина. –480 с.

Книженко С.О. Криміналістична профілактика екологічних злочинів // Форум права. –2007. –№ 2. –С.75-78 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07ksopez.pdf>

Криміналістична профілактика екологічних злочинів розглядається як елемент методики їх розслідування. Визначені основні причини й умови вчинення екологічних злочинів та напрямки діяльності слідчого по їх усуненню.

***

Книженко С.А. Криминалистическая профилактика экологических преступлений

Криминалистическая профилактика экологических преступлений рассматривается как элемент методики их расследования. Определены основные причины и условия совершения экологических преступлений и направления деятельности следователя по их устранению.

***

Knizhenko S.A. Criminalistic preventive maintenance of ecological crimes

Criminalistic preventive maintenance of ecological crimes is considered as an element of a technique of their investigation. Principal causes and conditions of fulfillment of ecological crimes and directions of activity of the inspector on their elimination are determined.